

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשות אחרי מות קדושים, תש"ע
מספר 858מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

שלשלת זהב בעקבו של הכהן הגדול¹

אחד משיאי עבודת בית המקדש הוא כניסתו של הכהן הגדול (להלן: הכה"ג) לפני ולפנים אחת בשנה – ביום הכיפורים. את ההכנות לכניסה לקודש הקודשים החל הכה"ג שבוע מראש והמשיך בהן אף ביום הקדוש. הוא עבד בדיוק על פי הסדר המתואר בפירוט רב בפרשתנו (פרק ט"ז), וכפי שפירשו חז"ל (בעיקר בשבעת הפרקים הראשונים במסכת יומא), ונכנס לבדו אל הקודש פנימה. חלק זה של העבודה היה מסוכן במיוחד: התורה מדגישה ששטייה קלה מהסדר הכתוב תעלה לכוהן בחייו. ואכן, אם הכה"ג שינה במשהו מסדר עבודת היום או שלא היה ראוי לעבודה זו הוא מת בעודו בתוך קודש הקודשים.² בעניין זה יש אמונה נפוצה מאוד. למשל, נכתב באתר אינטרנט אחד:³ "והמסורת התלמודית מספרת כי באותה תקופה היה הכהן הגדול נכנס כאשר חבל ארוך כרוך למתניו למקרה שחלילה ימות ואז יצטרכו למשוך אותו החוצה עם החבל". אמנם חיי הכהן הגדול היו נתונים בסכנה, אולם לא מצאנו מקור – לא במשנה ולא בתלמודים – לחבל כזה, ואין זכר לאמצעי כזה אף במדרשים או במקורות היסטוריים. המקור היחיד הדומה למסופר על החבל, מופיע בזוהר, המספר ששלשלת זהב הייתה קשורה לעקבו של הכה"ג. אף על פי כן, כפי שיוסבר להלן, נראה שיש מקורות בהלכה ובאגדה המעלים ספקות במהימנותה של אגדה זו.

הסכנה לחיי הכה"ג הייתה מוחשית: כוהנים רבים מתו בעבודתם כיוון שלא היו ראויים לה,⁴ ולכן היה הכה"ג מקצר בתפילתו כדי שלא להבעית את העם שהמתין לו בחוץ.⁵ עדות נוספת לאותה סכנה היא הסעודה שהיה עורך הכה"ג לציון צאתו בשלום משם.⁶ מאמצע ימי בית שני נוסף עוד חשש: כת הצדוקים הצליחה פעמים מספר למנות כוהן גדול משורותיה. אחת מנקודות המחלוקת העיקריות בין הפרושים לצדוקים נגעה לסדר הקטרת הקטורת בקודש הקודשים ביום הכיפורים. ההלכה דורשת שהכה"ג יניח את הקטורת על הגחלים במחתה רק לאחר שנכנס לקודש הקודשים, ושם עליו להניח את המחתה לפני הארון (שם ה, א). אבל הצדוקים פירשו שמשמעות הפסוקים בפרשתנו (טז:ב) היא שעל הכה"ג להניח את הקטורת במחתה בהיכל, כדי שענן הקטורת ימלא את ההיכל לפני כניסתו לקודש

¹ חלק מהחומר המופיע כאן הופיע בעבר באנגלית: "Legal-ease: What's the Truth about... the Kohen Gadol's: Rope?" *Jewish Action* Volume 70, no.1, Fall 5770/2009(pages 74-77).

אחרי כתיבת המאמר הובא לידיעתי שנושא זה נדון בעבר בכתביו של ישראל אריאל, **מחזור ליום הכיפורים – מחזור המקדש** (נוסח ספרד), תשנ"ו, עמ' 278-279, ובמאמרו של צבי שלוחה, "קשירת חבל ברגלו של כהן גדול", **מעלין בקודש**, אלול תשס"ז, כרך 14, עמ' 53-58.

² תפארת ישראל (יומא, יכין כ"ב): "שיחשבו שמת, דבלא היה הכה"ג ראוי, או אם הקטיר כצדוקים, היה נדחף מק"ק מת".

³ <http://www.kipa.co.il/holidays/show.asp?id=4407>

⁴ משנה יומא ה, א [נב ע"ב] ובפירוש הרמב"ם.

⁵ במשנה מצוין שהכוהן נשא תפילה זו בהיכל לאחר שיצא מקודש הקודשים. הרי"ד סולובייצ'יק נימק זאת בחובה לצאת מקודש הקודשים מרגע שזה התמלא בענן הקטורת. ראו **מסורה י"ב** (תשנ"ו), עמ' 59.

⁶ משנה יומא ז, ד (ע ע"א).

פנימה (יומא יט ע"ב). כנגד חשש זה היו משביעים את הכה"ג שיבצע את עבודת היום כְּתִקְנָה (משנה יומא א, ה [יח ע"ב]).

הגמרא (יומא ח ע"ב ט–ט ע"א, יח ע"א) מציינת שרוב הכוהנים הגדולים ששירתו בבית שני היו בורים ובלתי ראויים, שקנו את המשרה בכסף. מקצתם עברו על השבועה שלא לשנות מסדר העבודה, ומקצתם אף מתו ביום כיפור. בית המקדש השני עמד על מכונו 420 שנה: מתוכן במשך 141 שנה שימשו בכהונה גדולה ארבעה כוהנים צדיקים, ובשאר הזמן שירתו יותר מ-300 כוהנים שלא הוציאו את שנתם בתפקיד. אף שכמה מהכוהנים הגדולים שלא הוציאו את שנתם בוודאי מתו ביום הכיפורים, כמסופר בגמרא (להלן), יש לציין שלא נזכר בגמרא שכולם מתו בעבודת היום הקדוש, וייתכן שמקצתם מתו בנסיבות אחרות או איבדו את משרתם כיוון שהפסידו במכרו.

במקרה שהכה"ג מת בתוך קודש הקודשים, היה צריך להוציא את גופתו. למרות האיסור החמור להיכנס לקודש הקודשים מלבד הכה"ג ורק ביום הכיפורים ולאחר ההכנות הנחוצות, הרי כאשר היה צורך גדול, למשל להוצאת טומאה, הותר לאחרים להיכנס. התוספתא (כלים פ"א י"א, מובא בעירובין קה ע"א) מפרטת: "הכל נכנסין לבנות ולתקן ולהוציא את הטומאה. מצוה בכהנים, אין כהנים נכנסין ליום. אין ליום נכנסין ישראלים. מצוה בטהורין, אין טהורין יכנסו טמאין וכו'". אף שלא מפורש בתוספתא, ההיתר להיכנס במקרה הצורך כולל גם כניסה לקודש הקודשים, כמוכח במשנה (מידות ד, ה) המתארת פתחים בתקרת קודש הקודשים שדרכם היו משלשלים פועלים לבצע תיקונים בעת הצורך. הרמב"ם (בית הבחירה פ"ז הכ"ג) מביא את התוספתא דלעיל להלכה. ממקורות אלו ניכר שבעת הצורך הותר לכל אדם להיכנס לקודש פנימה.

יש סיפור מקראי הדומה למאורע של מות כוהן גדול בקודש הקודשים, ופרשנות חז"ל לסיפור זה ממחישה כללים אלו.⁷ בשיא החגיגות של חנוכת המשכן הקטירו נדב ואביהוא בני אהרון אש זרה ומתו "לפני ה'" (ויק' י: א-ג). משה ביקש ממישאל ואלצפן בני דודיהם הלוויים להוציא את הגופות מתוך המשכן, וכך עשו (שם: ד-ה). בתורת כוהנים נחלקו ר' אליעזר ור' עקיבא בפרטי האירוע. ר' אליעזר אמר שמלאך הדף אותם אל מחוץ לקודש הקודשים כדי שימותו במקום שאליו מותר ללוויים להיכנס, ומשם הוציאו אותם. ר' עקיבא סבר ש"לפני ה'" פירושו שמתו בתוך הקודש פנימה, והלוויים גררו את גופותיהם החוצה בעזרת חנית של ברזל. הצד השווה שבשתי הדעות הוא שהמציאות שתוארה היא שלא היה צורך להיכנס לקודש הקודשים כדי להוציא את הגופות. המלבי"ם הבין שאילו היו גופות נדב ואביהוא בקודש הקודשים, היה משה שולח את אחיהם הכוהנים, אלעזר ואיתמר, להוציא אותם. מכך שמשה שלח את מישאל ואלצפן ניתן להסיק שגופותיהם של נדב ואביהוא היו בהיכל. הרמב"ן ובעל הטורים (בפירושו הארוך) מבארים שכוהן קודם ללוי בהוצאת הטומאה מהקודש, ורק כאשר אין כוהן זמין, רשאי לוי להיכנס. במקרה זה הכוהנים לא היו זמינים, ועל כן הוטלה המשימה על הלוויים. אף על פי כן כאשר ניתן לסלק את הטומאה בלי להיכנס, כגון בעזרת כידון, מוטב לעשות כך.

מהמקורות שהובאו לעיל ברור שבימי בית שני היה חשש שהכה"ג ימות במהלך עבודת יוה"כ, ואם כך קרה, היה מותר להיכנס ולהוציא את גופתו. אמנם עדיף למצוא דרכים שיחסכו כניסה לקודש הקודשים, ועל כן שימוש במנגנון שיעזור בכך, כגון קשירת חבל ברגלו של הכה"ג, נשמע הגיוני. אלא שכאמור, אין זכר לחבל כזה לא בתנ"ך או במשנה, לא בתלמודים ולא במדרשים. לא הרמב"ם ב"יד החזקה" ולא ראשונים אחרים מזכירים זאת. אף בפיוטי סדר עבודת יום כיפור אין לכך זכר, לא בסדר "אמיץ כח" האשכנזי (חובר בסביבות המאה ה-10), ולא בסדר "אתה כוננת" הספרדי. גם מפרספקטיבה היסטורית ראוי לציין שאין לכך זכר בספרות החיצונית – במגילות ים-המלח, בכתבי הפתות וביוסיפון. אבל בספרות העממית המודרנית החבל זוכה לאזכור במגוון צורות: חבל, שלשלת, כרוך בעקב, במתניים וכו'. הצד השווה לרוב הספרות הזאת הוא שאין מצוין מקור ראשוני. ולא בכדי, משום שאין מקור תלמודי לעניין זה.

אזכור לחבל קיים במקור יהודי מסורתי יחיד: הזוהר, ששם הוא מוזכר פעמיים. באחרי-מות (סז, ע"א) הזוהר מתאר את הכנותיו של הכה"ג לפני הכניסה לקודש הקודשים וכותב: "וקטרא דדהבא זקפא ברגליה" (ושלשלת זהב נתונה ברגלו), ללא הסברים או פירוט נוסף. בזוהר פרשת אמור (קב, ע"ב), בתוך תיאור של כניסת הכה"ג לקודש הקודשים כתוב (בתרגום): "אמר ר' יצחק חבל אחד קשור ברגלו של הכוהן הגדול בשעה שהיה נכנס, שאם ימות שם יוציאו אותו מבחוץ".⁸

⁷ תודתי לד"ר יעקב הופמן שהפנה את תשומת לבי למקורות אלו.

⁸ הזוהר ממשיך ושואל "ובמה ידעי"? ועונה שתלו זהורית מבחוץ, ואם צבעה התחלף ללבן, ידעו שהצליח בעבודתו. כנראה שהשאלה נוגעת להצלחת הכוהן במשימת הכפרה (יומא סז ע"א), ולא לשלומו של הכה"ג.

אף על פי שסיפור החבל התקבל בעם, יש בו כמה קשיים הן בצד ההיסטורי הן בצד ההלכתי. מהגמרא (יומא נג ע"ב) ניתן להסיק שלא השתמשו בחבל. כאשר מתוארת שם תפילתו של הכה"ג, מסופר שאחיו הכוהנים שחששו למותו נכנסו להיכל כדי לחפשו, משמע שאם היה הכוהן קשור בחבל, לא היה צורך בכך.⁹ בכניסתם ראו אותו יוצא ונזפו בו על שהאריך בתפילתו. במקום אחר (יומא יט ע"ב) מזכיר ר' חייא שפעם אחת בהיות הכה"ג בהיכל שמעו העומדים בעזרה כמין קול שחבטו מלאך. גם כאן לא מסופר שמשכוהו בחבל, אלא נכנסו בעצמם ומצאו את הכה"ג מת, וכף רגל עגל בין כתפיו – סימן שנהרג על ידי מלאך.¹⁰ שוב משמע מכאן שלא היה חבל או שלשלת.¹¹

ההנחה שהייתה שלשלת זהב סביב רגלו של הכה"ג מעלה שאלות הלכתיות חמורות. ההלכה בעניין לבושו של הכוהן בעבודתו - חד-משמעית, ואסור לו להוסיף או לגרוע ממה שציוותה התורה. הרמב"ם (ביאת מקדש פ"ט הט"ו) מונה מחוסר בגדים ויתר בגדים ברישומת 18 הפסולים לעבודה. כוהן העובד כשחסר לו בגד או בבגד נוסף, לא רק פוסל את עבודתו אלא מביא על עצמו גם עונש מיתה בידי שמים (רמב"ם, כלי מקדש, פ"י ד-ה). רש"י (זבחים יח ע"א) ורמב"ם (כלי מקדש פ"י ח) משמיעים שכל דבר יכול להיחשב בגד יתר, וכך מבין ערוך השולחן העתיד (כלי המקדש ל"א, ז) את מסקנת הגמרא (זבחים יח ע"א). כדי שחפץ ייחשב 'בגד יתר' עליו להיות בגודל שלוש אצבעות על שלוש אצבעות לפחות, או שיהיה דבר חשוב (ערוך השולחן העתיד, ל"א י"ד). שלשלת מזהב בוודאי עומדת בתנאי האחרון.

עצם ההנחה שהכה"ג היה קשור בשלשלת זהב בכניסתו לקודש הקודשים ולא בחבל פשוט, מעוררת קשיים. בכל ימות השנה הכילו כמה מבגדי הכה"ג זהב, אבל כאשר הוא נכנס לקודש הקודשים לא לבש בגדים אלו, אלא רק את ארבעת בגדי הלבן שלו – בגדי פשתן ולא זהב. הטעם שהגמרא נותנת היא ש"אין קטגור נעשה סנגור" (ר"ה כו ע"א ורש"י שם; ויקר"ר כ"א י). מטעם זה גם נהגו אנשים שלא לענווד תכשיטים מזהב ביום הכיפורים (הגהות ר' עקיבא איגר, שו"ע או"ח סימן תרי). לכן פחות סביר להניח שבעקבו של הכה"ג הייתה כרוכה שלשלת מוזהבת.¹²

עוד קושי בשימוש בשלשלת זהב קשור בתכונתה כמתכת המקבלת טומאה. מטרת השלשלת הייתה להוציא גופה מהקודש בעת הצורך, ואם כן, הדעת נותנת שיעשה כל מאמץ להמעיט בטומאה. לכל הדעות כלי מתכת מקבלים את טומאת המת שהוא "אבי אבות הטומאה", ועל כן הכוהנים הנוגעים במתכת יהיו טמאים שבעה ימים, ואם ישתמשו בחבל יהיו טמאים ליום אחד.

קושי אחר בשימוש בחבל או בשלשלת נוגע למבנה בית המקדש השני. בבית ראשון הפריד קיר ובו פתח יחיד בין ההיכל לקודש הקודשים, ואילו בבית שני בשל גובהו נתלו שתי פרוכות במקום הקיר ורווח ביניהן, כאשר אחת הייתה פתוחה בקצה הדרומי, והאחרת בקצה הצפוני (יומא פ"ה מ"א). נראה שאין דרך למשוך את הכה"ג מתוך מבנה כזה. עוד יש להוסיף שמאמצים רבים נעשו כדי להקל על הכוהן את העבודה, וכנגד זה חבל או שלשלת במותניו או בעקבו היו מקשים עליו את ביצוע עבודת היום.

המקורות מהגמרא שהוצגו לעיל נראים סותרים את המתואר בזה. על סתירה זו עמד גם הרב ישראל קמחי בחיבורו עבודת ישראל,¹³ ואלה דבריו:

וכן אמרו עוד שם בגמ' (יט ע"ב) מעשה בצדוקי א'... הרי דהיו נכנסים להיכל להוציאו ולא היו ממשיכים אותו ברצועה או חבל שברגלו... וא"כ ק' על הזוהר שאמאי היה צריך רצועה או חבל ברגלו.

המחבר מציע שני תירוצים:

(1) הזוהר והגמרא חלוקים בהיתר להיכנס לקודש הקדשים במקרי חירום: ואם כן הכי נמי נאמר הכי דלכולי עלמא היו אומרים ליכנס להוציא את הכהן גדול אם מת שם, אלא דהזוהר סבירא ליה דלא אמרן דמותר ליכנס אלא דאי אפשר בלאו הכי אבל היכא דאפשר לעשות מה שירצה מבלי שיכנס כגון ע"י רצועה או חבל שיקשו' ברגלו, אין נכנסין והגמרא סבירא ליה דכיון דמן הדין מותר ליכנס לא עבדי שום תקנתא כלל.

⁹ תוספות ישנים (ע"פ ירושלמי יומא פ"ה ה"ב) אומר שהכוהן בסיפור היה שמעון הצדיק, ולכן ניתן לתרץ שבדרך כלל קשורו את הכה"ג, ורק במקרה הזה הדבר לא היה נחוץ. בן-יהוידע מצטט את המהרש"א שמסביר שהחשש היה שהכוהן הקטיר כדעת הצדוקים, אבל הוא מציין שבזמן שמעון הצדיק טרם נוסדה כת הצדוקים.

¹⁰ להסבר כיצד המלאך הורשה להיכנס ראה תוספת ישנים ומהרש"א.

¹¹ כמובן, ניתן לומר שהשלשלת נתקנה כתוצאה מהמקרה הזה.

¹² ניתן להצדיק שימוש בשלשלת מזהב בעזרת הנימוק שבו הגמרא מצדיקה את השימוש בכף ובמחתה העשויים מזהב (ר"ה כו ע"א). רק פריטים שבהם החוטא מתנאה ומקשט את עצמו נאסרים מטעם זה. אף על פי כן הדבר נראה לא-ראוי.

¹³ יצא לאור על ידי אחיו בשנת 1737 לאחר מותו, דפים קסג ע"ב-קסה ע"ב.

כלומר הגמרא מבינה את התוספתא כהיתר גורף, ואילו הזוהר סובר כתורת כהנים בעניין מות בני אהרון - יש לעשות כל מאמץ כדי להימנע מכניסה. על כן הזוהר דורש שימוש בחבל, ואילו הגמרא אינה נזקקת לפתרונות כאלה.

(2) בניסיון ליישב את הגמרא והזוהר הוא מציע פירוש דחוק בגמרא. לדעתו הגמרא מסכימה לקשירה בשלשלת, אך הקצה השני היה קשור בתוך העזרה, במקום שבו הייתה מותרת כניסת כוהנים. בהמשך הוא מיישב את שאר המקורות עם הסברו הייחודי.

יה"ר שנזכה לראות כוהן גדול ראוי ומשוחזר מכבלים, עובד בבגדי לבן את עבודת יום הכיפורים בבית המקדש שייבנה במהרה בימינו.

הרב ד"ר ארי צ' זיבוטפסקי
המרכז הרב תחומי לחקר המוח